



Argumentace raněobrozených obran češtiny

Alena A. Fidlerová



FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

Žánr

- Argumentativní texty, jejichž cílem je přesvědčit čtenáře, že český (slovanský) jazyk nejen není horší než jiné evropské jazyky, ale že je naopak v mnoha ohledech převyšuje (a proto by měl být pěstován a podporován)
- Jako samostatné spisy vydávány zejména na počátku národního obrození (konec 18. – začátek 19. století), ale obsahově podobné texty známe z dob předchozích i následujících
- Forma:
 - Kratší či delší pojednání publikovaná jako samostatné brožury nebo novinové články
 - Předmluvy jiných spisů (gramatik, překladů, edic starších textů.....)
 - Slavnostní projevy (publikované jako samostatné brožury nebo v rámci antologií)

Cíle

- Porovnat nejvýraznější zástupce tohoto žánru publikované po roce 1775 autory příslušejícími k první obrozenské generaci jednak s jejich barokními předchůdci a jednak mezi sebou navzájem, a to zejména s ohledem na výběr použitých argumentů
- Zjistit, odkud svou argumentaci čerpají a zda spíše opakují stále tytéž argumenty, nebo zda v nich dochází k nějakému vývoji (a k jakému)



Vzory

- Barokní obrany
 - Václav Jan Rosa (latina, 1672, předmluva k jeho latinské gramatice, nadepsaná *Praefatio De lingua Boemica. Ad Lectorem*)
 - Bohuslav Balbín SJ (latina, 1672/1673, vytištěno 1775): *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica...*

BOHVSLAI BALBINI
DISSERTATIO
APOLOGETICA
PRO
LINGVA SLAVONICA,
PRAECIPVE
BOHEMICA.
AD
CLARISSIMUM VIRVM
TH. CZ.
OPVS POSTVMVM.



PRÆFATIO
DE LINGVA BOËMICA.
Ad Lectorem.

Grammatica Linguae Slavonicae, seu Boëmicæ, diu optata, & à multis desiderata, nescio quo fato, nunc publicam in lucem prodit. Quam tu, Lector Benevole, lecturus, videbis eam, contra erraticam multorum opinionem, regularem esse, & totam, Regulis Analogicis, & quàm plurimis universalibus, quod non omnibus Linguis accidit, contineri. Rationem editionis publicæ, si quaras, dicam, quod sentiam.

Exiverunt meo tempore, aliquot Grammatica Boëmica, Themata Declinationum, per numerum vocalium, & cognitionem earundem, per Genitivum docentes. Qui modus docendi, pro Boëmicis quidem bonus, verùm pro Discipulis, quibus, hac in parte, vel maxime consulendum, per quam difficilis veniebat, faciliorem quendam, more Latino, optantes, ut naturali ordine, prius Declina-



Conf. Regist.

E
k Filium 1775.

Analyzované texty

- 1777 Pelcl, František Martin: Předmluva k laskawému Cztenáři (in: Příhody Wácslawa Wratislawa Swobodného pána z Mitrowic)
- 1783 Hanke z Hankenštejna, Jan Alois: Empfehlung der böhmischen Sprache und Litteratur
- 1783 Thám, Karel Hynek: Obrana Gazyka Českého proti zlobiwým geho vtrhačům
- 1786 Hrdlička, Ján: Wznessenost Ržeči České neb wůbec Slowenské (in: Staré Nowiny liternjho Vměnj)
- 1791/1792 Dobrovský, Josef: Ueber die Ergebenheit und Anhänglichkeit der Slawischen Völker an das Erzhaus Oestreich; přeloženo do češtiny Karlem Hynkem Thámem
- 1792 Rulík, Jan: Sláwa a Wýbornost Gazyka Českého
- 1793 Pelcl, František Martin: Akademische Antrittsrede über den Nutzen und Wichtigkeit der Böhmischen Sprache
- 1801 Nejedlý, Jan: Akademische Antrittsrede
- 1812 Tomsa, František Jan: Von den Vorzügen der čechischen Sprache oder über die Billigkeit und den Nutzen die čechische Sprache zu erhalten, empor zu bringen, und über die Mittel dazu

Jazyk a provenience

- Jazyk:
 - Baroko: 2 v latině
 - Národní obrození: 5 v němčině, 5 v češtině
 - Určeny různému publiku
- Provenience:
 - 7 z Čech (Praha), 1 ze Slovenska, 1 z Moravy (vydáno ve Vídni)

Autoři

- Většinou filologové a přední představitelé první generace národního obrození
 - 5 autorů gramatik a/nebo slovníků (Dobrovský, Thám, Pelcl, Tomsa, Nejedlý)
 - 2 univerzitní profesori češtiny (Pelcl, Nejedlý)
 - 2 kněží (katolík: Dobrovský, protestant: Hrdlička)
 - 2 hudební skladatelé (Hrdlička, Rulík)
 - 3 knihovníci (Hanke, Pelcl, Dobrovský)
 - 3 šlechtičtí vychovatelé (Pelcl, Dobrovský, Tomsa)

Témata a argumenty

- Tři hlavní skupiny argumentů
 - Pragmatické a společenské argumenty (čeština je důležitá pro lidi ze všech vrstev společnosti, i lidé z vyšších vrstev ji používají a váží si jí)
 - Historické argumenty (velké stáří, geografická rozšířenost, už dlouho užívána jako liturgický jazyk, už dlouho užívána jako jazyk literatury)
 - Lingvistické a estetické argumenty (mimořádné gramatické, lexikální, eufonické atd. vlastnosti)
- Obvykle jsou přítomny argumenty ze všech tří skupin, ale jedna převažuje
- Pozdější autoři
 - Nezakrytě vycházejí ze svých předchůdců
 - Rozvíjejí starší argumenty (zpřesňují je, přidávají odkazy na současné zdroje nebo současné příklady)
 - Nově uspořádávají starší argumenty (často do větších skupin odpovídajících soudobému pojetí jazyka)

Pragmatické a sociolingvistické argumenty

- Závislé na (předpokládaném) publiku
- Posouvají se od typu „vysoce postavené osoby v minulosti používaly češtinu“ k typu „čeština je užitečná pro vysoce postavené osoby, protože“
- V barokních vzorech se téměř nevyskytují
- Hrají velmi důležitou roli ve většině osvícenských textů
- Více pozornosti většinou věnováno lidem z vyšších společenských vrstev nebo vykonávajícím prestižnější profese (císař, šlechtici, vojáci, lékaři, kněží), ale Hrdlička zmiňuje i žebráky
- U Tomsy se nevyskytují
 - Místo nich se soustřeďuje na původ a podstatu lidského jazyka a na bohatství synonymních výrazů v češtině, zejména metaforických

Historické argumenty

- Výrazně zastoupeny u Balbína, mnohem méně u Rosy
- Obsaženy ve většině osvícenských textů (většinou podle Balbína, ale s určitými korekcemi):
 - Žádný neopakuje, že sv. Jeroným byl slovanského původu a přeložil bibli do slovanštiny
 - Císaře Ferdinanda I. hodnotí Balbín negativně (protože podporoval Němce proti Čechům), pozdější autoři ho naopak hodnotí pozitivně (protože uměl česky)

Fonetické rysy I

	Onomatopoeia	Zvukový symbolismus	Zahrnuje většinu existujících hlásek	Má znělé a neznělé konsonanty
Rosa 1672	x	x	x	
Balbín 1672			x	x
Pelcl 1777				
Hanke 1783				
Thám 1783	x	x	x	
Hrdlička 1786				
Dobrovský 1791				
Rulík 1792	x	x	x	X
Pelcl 1793	x	x	x	X
Nejedlý 1801		x	x	
Tomsa 1812				

Fonetické rysy II

	Fonologická délka samohlásek	Žádné redukované slabiky	Snadno vyslovitelná zakončení	Eufoničnost
Rosa 1672				
Balbín 1672				
Pelcl 1777				
Hanke 1783				x
Thám 1783				
Hrdlička 1786				x
Dobrovský 1791				
Rulík 1792				
Pelcl 1793	x	x		
Nejedlý 1801	x	x	x	X
Tomsa 1812				

Gramatické rysy

	Pravidelná (analogická) gramatika	Zakončení substantiv indikuje rod	Volný pořádek slov	Mnoho flektivních zakončení
Rosa 1672	x		x	
Balbín 1672				
Pelcl 1777				
Hanke 1783			x	
Thám 1783				
Hrdlička 1786		x	x	
Dobrovský 1791				
Rulík 1792				
Pelcl 1793				x
Nejedlý 1801			x	x
Tomsa 1812			x	

Stručnost vyjadřování I

	„Zkrácený“ infinitiv	Třídy sloves (perf., imperf, frekv.)	Participia	Eliptické konstrukce	Zdrobněliny
Rosa 1672		x	x		x
Balbín 1672					
Pelcl 1777					
Hanke 1783					
Thám 1783		x	x		x
Hrdlička 1786					
Dobrovský 1791					
Rulík 1792		x	x		x
Pelcl 1793	x				
Nejedlý 1801		x			x
Tomsa 1812		x		x	

Stručnost vyjadřování II

	Žádné členy, minimum auxiliárů	Žádná nevyslovovaná písmena	Bezpředložkový instrumentál	Slovesa odvozená ze substantiv
Rosa 1672		x		
Balbín 1672				
Pelcl 1777				
Hanke 1783				
Thám 1783	x			x
Hrdlička 1786				
Dobrovský 1791				
Rulík 1792	x	x		
Pelcl 1793	x			
Nejedlý 1801	x		x	x
Tomsa 1812				x

Lexikální rysy I

	Hodně značkových slov	Derivace	Kompozice	Polysémní slova	Synonyma
Rosa 1672		x	x		
Balbín 1672		x			
Pelcl 1777					
Hanke 1783					
Thám 1783					
Hrdlička 1786		x	x		
Dobrovský 1791					
Rulík 1792		x	x		
Pelcl 1793					
Nejedlý 1801		x	x		
Tomsa 1812	x	x		x	x

Lexikální rysy II

	Slova pro všechny „věci“	Slova pro všechny abstraktní pojmy	Za jedno německé slovo víc českých specifitějších	Metaforické, obrazné výrazy
Rosa 1672	(x)	(x)		
Balbín 1672		x		
Pelcl 1777				
Hanke 1783		x		
Thám 1783			x	
Hrdlička 1786	x			
Dobrovský 1791				
Rulík 1792				
Pelcl 1793				
Nejedlý 1801	x	x	x	
Tomsa 1812				x

Praktické výhody

	Umožňuje snadno se naučit (skoro) všechny jazyky	Umožňuje snadno se naučit angl., franc., it.	Umožňuje snadno se naučit slovanské jazyky	Snadno naučitelná
Rosa 1672	x			
Balbín 1672	x			
Pelcl 1777				
Hanke 1783		x		x
Thám 1783	x			
Hrdlička 1786	x		x	x
Dobrovský 1791				
Rulík 1792	x		x	
Pelcl 1793	x		x	
Nejedlý 1801	x		x	
Tomsa 1812			x	

Praktické výhody

	Využitelná na velkém území	Umožňuje snadno se naučit hudbě	Zpěvná, a proto vhodná pro hudební divadlo	Schopná jakékoli prozódie
Rosa 1672	x			x
Balbín 1672	x			
Pelcl 1777				
Hanke 1783	x			x
Thám 1783	x			x
Hrdlička 1786	x			
Dobrovský 1791	x			
Rulík 1792				
Pelcl 1793	(x)	x	x	
Nejedlý 1801	x	x	x	
Tomsa 1812				

- Dále nerozvíjené argumenty:
 - Rosa
 - pravidelná mluvnice založená na analogii
 - Balbín
 - čeština je čistá, prvotní, z žádného jazyka neodvozená (v pozměněné podobě pouze Hrdlička)
- Nový argument:
 - způsob myšlení národa úzce souvisí s jeho jazykem, zbavíme-li národ jeho jazyka, ochromíme jeho myšlení a životní sílu (Tomsa)

Závěry

- Návaznost obrozenských obran na barokní vzory je zřejmá, některé těžko udržitelné argumenty byly sice opuštěny (sv. Jeroným) ale většina ostatních je opakována a rozvíjena a další jsou přidávány
- Autoři obrozenských obran se snaží pro historické i lingvistické argumenty najít soudobé autoritativní zdroje
- Ve srovnání s barokními vzory kladou osvícenské obrany větší důraz na pragmatické argumenty
- Jako model pro obrozenské obrany se dnes obvykle zmiňuje Balbín, ale v lingvistické argumentaci se zdá být důležitější Rosa
- Lingvistické argumenty jsou vybírány velmi selektivně (nezmiňují se typické rysy, ale spíše ty nejneobvyklejší nebo nejužitečnější pro daný argument)
- Po většinu sledovaného období se lingvistická část argumentace příliš nemění, ke změně dochází až po roce 1800 u Tomsy



FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

Děkuju za pozornost.

alena.fidlerova@ff.cuni.cz

